

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.fpvmv.umb.sk/politickevedy>

Autor(i) / Author(s): Rosúlek Přemysl
Článok / Article: Populizmus – prehliadaná ideológia? / Populism – An Overlooked Ideology?
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

ROSÚLEK, P. 2012. Populizmus – prehliadaná ideológia? In *Politické vedy*. [online]. Roč. 15, č. 1, 2012. ISSN 1335 – 2741, s. 162 – 178.
Dostupné na internete:
<http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2012/rosulek.pdf>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

POPULIZMUS – PREHLIADANÁ IDEOLÓGIA?¹

Přemysl Rosůlek*

RESUME

The main goal of the article is to analyse populism as ideology. The term populism was differently reflected by Ernesto Laclau and Margaret Canovan. Both approaches to ideology are reflected in the text. But main attention will be given to promoters of the populism as a „thin“ ideology starting with heartland introduced by Paul Taggart and more deeply reflected by Cas Mudde.

Key Words: ideology, populism, politics, typology of populism

Úvod

Po francúzskej revolúcii sa v 19. storočí v politických systémoch s rozširujúcim sa volebným právom ako prvé etablovali základné politické ideológie – liberalizmus, konzervativizmus a socializmus. Vývoj týchto ideológií smeroval k ich vzájomnému prelínaniu, ale tiež k ďalšiemu vnútornému štiepeniu. Po druhej svetovej vojne dospel vývoj hlavných politických ideológií na Západe do štádia vlastných *neo-verzií*. V 20. storočí sa v európskych politických systémoch etablovali i nedemokratické ideológie – fašizmus, nacizmus a komunizmus, aby konfrontovali samotnú podstatu existujúcich pluralitných spoločností. V dôsledku druhej svetovej vojny a po rozpade bipolárneho sveta sa však ich význam postupne zmenšoval. V rámci nového sociálneho hnutia sa v 60. rokoch 20. storočia objavili nové ideológie. Kryštalizácia pacifizmu, feminizmu, environmentalizmu a multikulturalizmu rovnako ako rawlsiánska požiadavka na udržanie sociálneho štátu signalizovala demokratický deficit a nedostatočnú legitimitu jestvujúcich pluralitných demokracií. Ale na rozdiel od totalitných ideológií tieto nové ideológie

* PhDr. Přemysl Rosůlek, PhD., pôsobí ako odborný asistent na Katedre politológie a medzinárodných vzťahov Fakulty filozofickej, Západočeskej univerzity v Plzni, e-mail: rosulek@kap.zcu.cz.

¹ Nasledujúci text bol spracovaný v rámci projektu Západočeskej univerzity v Plzni nazvanom „Komparativní výzkum antiminoritní rétoriky vybraných protestních populisticky a/nebo nacionálně orientovaných stran východní a západní Evropy“ pod číslom SGS-2011-064.

nehrozovali princípy liberálno-demokratického zriadenia *per se*, ale usilovali sa o dosiahnutie systémových zmien v liberálnych demokraciách (Miller, 1998).

Populizmus ako organizovaná politická sila sa vynoril v Severnej Amerike už koncom 19. storočia, kde sa drobní farmári organizovali v Ľudovej strane (McKenna, 1974, s. 85 - 151; Mudde, 2004, s. 548) a ešte o niekoľko desaťročí skôr v Rusku, kde radikálni intelektuáli „zaplavili vidiek, aby hlásali evanjelium agrárneho populizmu“ (Blackwellova encyklopédia, 1995). V 19. storočí ovplyvňovalo politickú klímu v Anglicku masové hnutie Chartistov usilujúce sa o demokratizáciu systému a volebné reformy. Populistická mobilizácia je tiež typická pre vývoj v Latinskej Amerike po roku 1930 (Laclau, 1979). Medzi tamojšie populistické hnutia je možné zaradiť hnutie perónizmu a osobnosti **Huga Cháveza** (Canovan, 2004), **Fulgencia Batistu**, **Fidela Castra** (Di Tella, 1997).

S rozmachom nacionalistických a pravicovo-populistických strán na Západe v poslednej tretine 20. storočia sa na prahu nového tisícročia upriamila pozornosť na fenomén „nového populizmu“ (Taggart, 2003; Canovan, 2004), inak neo-populizmus. I keď je dnes najviditeľnejším prejavom populizmu v Európe radikálna pravica založená na zmiešanej agende odporu voči prisťahovalectvu, zdaneniu a etnického regionalizmu (Taggart, 2003), populizmus nemožno v žiadnom prípade obmedziť len na tieto politické strany a ich charismatických lídrov.² Od konca 60. rokov až do začiatku 80. rokov formulovala populistickú kritiku predovšetkým nová ľavica (Mudde, 2004).³ V Spojených štátoch má populizmus hlboké korene v „mainstreamovej“ politike (Mudde, 2004). Podľa **Canovana** sa populizmus vyskytuje v ľavici, pravici i v strede politického spektra a vo všeobecnosti v súčasných demokraciách (Canovan, 1984; porov. Mude, 2004),⁴ Britániu nevynímajúc. Ako príklad

² Národný front **Le Pena a Marine Le Penovej**, cez FPÖ **Jorga Haidera** a Severnú ligu **Uberta Bossiho** v Taliansku až k Zoznamu **Pima Fortuyna** v Holandsku. Mimo Európy len náhodne pre ilustráciu spomenieme prezidentskú kampaň **Rossa Perrota** v USA v roku 1992, stranu Jeden národ (One Nation Party) **Pauline Hanson** v Austrálii alebo Reformnú stranu Party Prestona Manninga v Kanade.

³ Hlavnými aktérmi boli radikálni študenti v roku 1968, nová ľavica a nové sociálne hnutia 70. rokov a politika zelených politických strán či novej politiky počiatkom 80. rokov. V súčasnej dobe sa populizmus vyskytuje tiež na radikálnej ľavici politického spektra – napríklad v podaní Škótskej sociálnej strany či Socialistickej strany Holandska (Mudde, 2004).

⁴ **Cas Mudde** zdôrazňuje, že populizmus sa stal „všeobecným rysom“ v politike Západu od začiatku 90. rokov 20. storočia. Príčinami vzostupu populizmu v posledných desaťročiach sa tento text nezaobrá, ale tento jav je analyzovaný v Mudde, 2004, s. 552 - 555 a Dahrendorf 2003.

„mainstreamového“ populizmu v Európe býva uvádzaná politika **Tonyho Blaira** pred i po nástupe k moci (Mair, 2002; Mair, 2002; porov. Mudde, 2004), pretože pod heslom New Labour a apelom na ľud eliminoval vplyv ľavicovej časti labouristov vrátane odborových asociácií (Canovan, 2004; Taggart, 2003).⁵ Nový populizmus tiež spája „mobilizáciu zdola“ proti globalizácii alebo amerikanizácii (Taggart, 2003, s.2).

I keď existuje množstvo prác zaoberajúcich sa výskumom prípadových štúdií populistických lídrov či hnutí v Latinskej Amerike, Spojených štátoch amerických, západnej Európe alebo v Rusku, hľadanie ucelenej teoretickej koncepcie problematiky populizmu odštartovala až publikácia editovaná **Ghitom Ionescuom** a **Ernestom Gellnerom** na sklonku 60. rokov.⁶ Na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia sa o zahájenie diskusie o povahe populizmu výraznou mierou zaslúžili **Ernesto Laclau** a **Margaret Canovan**, na ktorých potom ostatní autori (Paul Taggart, Mény a Surel, di Tella, Cas Mudde) nadviazali.

Hlavným zámerom tohto textu bude priblížiť hľadanie univerzálnej koncepcie populizmu ako ideológie a hnutia. Tento text teda hľadá odpoveď na to, či je možné nájsť spoločný ideologický rámec pre mnoho foriem existujúcich populistických hnutí a lídrov označovaných súhrnne často ako nový populizmus. K dosiahnutiu tohto cieľa sa zameriame najskôr na koncepciu populizmu z pohľadu jej hlavných „zakladateľov“ **Ernesta Laclaua** (1979) a **Margaret Canovan** (1981). Následne sa budeme venovať jestvujúcej reflexii populizmu v podaní **Paula Taggarta** (2003, 2004) a nakoniec aktuálnemu stavu diskusie o populizme so zameraním na definíciu pojmu populizmus, jeho kľúčové hodnoty a na populizmus ako ideológiu.

Ernesto Laclau, populizmus a teória hegemonie (1979)

Ernesto Laclau v diele *Politics and Ideology in Marxist Theory* označuje populizmus ako znovu a znovu sa objavujúci a ťažko uchopiteľný fenomén, ktorý nebol dostatočne dôkladne definovaný (Laclau, 1979). **Laclau** sa odvoláva na **Davida Apteru**, ktorý považuje populizmus za dôležitú súčasť

⁵ Za ďalších „mainstreamových“ populistov sú označovaní **Silvio Berlusconi** a **Edmund Stoiber**.

⁶ Vydanie spoločného diela o populizme **Ernesta Gellnera** a **Ghitu Ionescu** predchádzala konferencia *To Define populism Populism* na London School of Economics and Political Science v dňoch 19.-21. mája 1967, ktorej sa zúčastnili **Gellner** i **Ionescu**. Anotácia debát účastníkov je pod názvom *To define populism* zachytená tiež v periodiku *Government and Opposition*, Vol. 3, Issue 2, April 1968, s. 137 – 179.

takmer všetkých postkoloniálnych politických systémov⁷ bez toho, aby sa ale pokúsil seriózne odhaliť existenciu všeobecných princípov populizmu (Laclau, 1979). Podľa **Laclau** populizmus odkazuje na značne rozdielne smery, akými sú maoizmus, nacizmus, perónizmus, násirizmus alebo ruské národnictvo (Laclau, 1979).

Laclau sa snaží o definíciu konceptu, ktorá by nebola časovo alebo geograficky vymedzená a rozdeľuje všetky doterajšie chápania populizmu medzi štyri rozličné interpretačné prístupy, pričom u väčšiny z nich je populizmus chápaný ako hnutie i ako ideológia:

Po prvé sa jedná o populizmus ako prejav konkrétnej sociálnej skupiny. Príkladom môže byť výskum národníkov v Rusku, kde je populizmus roľníckou ideológiou alebo ideológiou vytvorenou inteligenciou idealizujúcou roľnícke hodnoty. V Spojených štátoch sa môže jednať o populizmus združení drobných farmárov v opozícii voči urbánnemu životu a veľkým korporáciám.

Druhý koncept populizmu, teoretický nihilizmus, vychádza z predpokladu, že populizmus je koncepciou, ktorej chýba obsah, takže navrhuje vyčleniť ju zo slovníku sociálnych vied a zamerať sa len na výskum konkrétnych populistických hnutí.

Tretí prístup sa, naopak, pokúša pojem populizmu neaplikovať na hnutie, ale len na ideológiu, ktorá sa vyznačuje „*nepriateľstvom ku status quo, nedôverou k tradičným politikom, apelom priamo na ľud a nie na triedy, anti-intelektualizmom a pod.*“ (Laclau, 1979, s.147).

A napokon po štvrté, funkcionalistická koncepcia populizmu vychádza z predpokladu, že sa jedná o fenomén vychádzajúci z nerovnomerného procesu transformácie z tradičnej do industriálnej spoločnosti (všetko Laclau, 1979).

Laclau úplne odmieta teóriu populizmu založenú výhradne na apeli na ľud bez ohľadu na triednu stratifikáciu. Populizmus môže po prvé odkazovať k ľudu a k triede, pričom ľud i trieda môžu zohrať úlohu historického aktéra presadzujúceho rôzne záujmy. Po druhé, nie každý apel na ľud musí nutne vykazovať znaky populizmu. Okrem toho s vágnym pojmom „ľud“ operujú aj iné ideológie. Napriek týmto výhradám je zrejmé, že ľud hrá v populizme ústrednú rolu. Ale bez ohľadu na frekvenciu tohto pojmu, koncept ľudu nemá jednoznačne definovaný teoretický status (Laclau, 1979). Populizmus spája **Laclau** s konceptom hegemonie. Začína v momente, keď sa ľudovo-

⁷ „Almost all are populist“ – Apter, D. 1969. *The Politics of Modernisation*. London, s. 2. (Laclau, 1979, s. 143).

demokratické prvky prezentujú ako antagonistické názory proti ideológii dominantného bloku (Laclau, 1979).

Laclau upozorňuje na príklad neskoršej Weimarskej republiky, kde sa dominantný blok ocitol v kríze a jedna z jeho frakcií (nacisti) sa pokúsila získať hegemoniu, ale v rámci systému jej to nebolo umožnené. Jednou z možností je aj priama apelácia na ľud – napríklad s ideológiou rasizmu a antisemitizmu – s cieľom vyvolať nenávisť voči existujúcemu zriadeniu. Následne sa vytvoril nacizmus, ktorý je akýmsi populistickým experimentom a ako každý iný populizmus dominantných tried je nutne represívny, aby si zachoval hegemonne postavenie. Ideologický boj tried sa objavuje s prezentáciou vlastného sociálneho diskurzu. Socialistický populizmus zameraný na „pracujúcu triedu“ – bez ohľadu na to, či sa jedná o **Mao Ce-Tunga**, **Tita** alebo talianskych komunistov – usiluje o hegemoniu s triedne-sociálnymi hodnotami (Laclau, 1979).

Laclau spája historický vývoj populizmu s krízami dominantných ideologických diskurzov často v kontexte všeobecnej sociálnej krízy. Takáto kríza môže spôsobiť, že jedna z frakcií vládnuceho bloku s cieľom získať hegemoniu, sa obráti na ľud proti ideológii establišmentu (nacistická revolúcia). Druhou možnosťou je kríza schopnosti systému neutralizovať dominantný sektor v spoločnosti (socialistická revolúcia). Taktiež západoeurópsky kapitalistický systém s mocou monopolného kapitalizmu zažíva cyklicky vážne krízy, pri ktorých sa objavujú rôzne typy populizmu. **Laclau** tak spája nielen vznik fašizmu s krízou po prvej svetovej vojne a nacizmus po hospodárskej kríze, ale tiež regionalizmus na Západe s populistickými variantmi v súvislosti s hospodárskou recesiou 70. rokov 20. storočia (Laclau, 1979).⁸

Margaret Canovan a typológia populizmu (1981)

Margaret Canovan rozdelila populizmus na politický a agrárny, ktoré ďalej delí na sedem podkategórií (Canovan, 1981) podľa odlišných historických a geografických reálií. Agrárny populizmus rozdelila na populizmus (a) farmárov, (b) roľníkov a (c) inteligencie. Príkladom prvého typu je združenie farmárov v Ľudovej strane USA lobujúcich za vládne zásahy do hospodárstva na sklonku 19. storočia (Canovan, 1981). Roľnícke hnutie stálo za založením agrárnych a zelených strán začiatkom 20. storočia, ktoré sa, mimochodom, stali

⁸ Veľkú časť štáti o teórii populizmu venuje **Laclau** analýze populizmu v Latinskej Amerike (Laclau, 1979, s.176 - 194).

významnou súčasťou i medzivojnových stranických systémov v Československu a niektorých ďalších štátoch stredovýchodnej Európy. A nakoniec po tretie, mnoho populistických hnutí bolo spojených s idealizáciou rurálneho života a s obecnou nedôverou k mestskému životu a modernizáciou (Canovan, 1984). Intelektuálny populizmus agrárneho zamerania bol spojený s idealizáciou rurálneho života a náročnej práce roľníkov. Príkladom tohto spojenia bol romantický obraz ruských národníkov (Canovan, 1981).

Canovan sa domnieva, že pre vyššie uvedené tri rozdielne prúdy agrárneho populizmu je možné nájsť spoločný pojem, ale nevyvodzuje z toho, že by bolo možné hovoriť o jednotnej ideológii či zjednotenom hnutí (Canovan, 1981, s.133; porov. Taggart, 2003, s.4). **Canovan** ďalej rozčlenila politický populizmus na (a) populistickú diktatúru, (b) populistickú demokraciu, (c) reakcionársky populizmus a (d) neideologický populizmus politikov. Príkladom populistickej diktatúry je **Perónova** politika v Argentíne. Ako populistickú demokraciu uvádza **Canovan** Švajčiarsko. Jedným z rysov politického populizmu je kritika reprezentatívnej formy vlády, inštitucionalizácia byrokratizácie a mocných ekonomických aktérov, ktorí využijú systém pre vlastné záujmy. Naopak, sú zdôrazňované prvky priamej demokracie (Canovan, 1981, s.202). Príkladom reakcionárskeho populizmu je hnutie White Backlash a guvernér Alabamy **George Wallace**, ktorý bol proti udeleniu práv Afroameričanom a obhajoval rasovú segregáciu. V Británii to bol **Ernoch Powell**, ktorý koncom 60. rokov vystúpil s prejavom, v ktorom varoval pred dôsledkami masovej imigrácie do krajiny. **Powell** upozornil na prehlbujúcu sa priepasť medzi tolerantným kozmopolitizmom politickej elity a rasistických, šovinistických a autoritárskych postojov väčšinovej spoločnosti (Canovan, 1981, s.229).⁹

Pre prípad populistov politikov je podľa **Canovan** charakteristickým rysom apel na ľud k vytvoreniu spoločnej koalície. Táto politika je typická pre predstaviteľov postkoloniálnych afrických štátov, ktoré sa snažia o jednotu v hybridných národných štátoch s etnickými, náboženskými, sociálnymi a ďalšími nerovnosťami (Canovan, 1981). V súčasnosti by tento typ bol aplikovateľný tiež na celý rad populistických politikov na Západe. **Taggart** uvádza ako príklad dnes už zosnulého **Jörga Haidera** (Taggart, 2003).

⁹ Plná verzia prejavu: Enoch Powell's 'Rivers of Blood' speech, je dostupná na internete: <http://www.telegraph.co.uk/comment/3643823/Enoch-Powells-Rivers-of-Blood-speech.html>.

Všetky vyššie uvedené formy populizmu sú ideálne typy a v praxi sa navzájom prelínajú rôznymi spôsobmi. V súčasnej dobe neexistuje prípad, ktorý by sa dal jednoducho zaradiť výhradne do jediného zo siedmich stupňov ideáltypov. Napríklad populisti v USA kombinujú farmársky radikalizmus a populistickú demokraciu (Canovan, 1981, s. 289 a 293).

Canovan síce predstavila základnú typologickú schému populizmu, ale je skeptická k vytvoreniu univerzálnych kritérií tak, aby sme mohli hovoriť o populizme ako o etablovanej ideológii. Pre všetkých sedem typov populizmu existujú podľa **Canovan** len dva spoločné menovateľa – apel na ľud a anti-elitizmus (Canovan, 1981, s. 294 a 264). S tým nesúhlasí **Paul Taggart** a navrhuje pre populizmus šesť spoločných charakteristík (Taggart, 2003, s. 6).

Paul Taggart a populizmus

Podľa **Paula Taggarta** je možné všetky druhy populizmu charakterizovať na základe nasledujúcich univerzálnych znakov (Taggart, 2003, s. 6 - 9):

- Populizmus je nepriateľský k zastupiteľskej forme vlády a politiky, ale práve v nej sa populizmus objavuje. Populisti nenavrhujú skvalitnenie zastupiteľskej formy vlády, ale zlepšenie vlády ako takej. K prekonaniu jestvujúceho demokratického deficitu navrhujú zavedenie prvkov priamej demokracie.
- Populisti sami seba chápu ako *heartland*, vlastnú ústrednú oblasť, čo predstavuje idealizovanú koncepciu pospolitosti. Konštruujú ideálne teritórium, kde kľúčová úloha prináleží ľuďom, pri ktorých sa vízia budúcnosti odvíja od kľúčových hodnôt akými sú sloboda, rovnosť či sociálna spravodlivosť. Príkladom môže byť imaginácia novej Európy národov s etnickou a kultúrnou homogenitou, tj. koncepcia dobrého života odmietajúca imigráciu a niektoré ďalšie prvky. Imaginácia *heartland* je šírená skôr na emocionálnej než racionálnej úrovni.
- Populizmus nemá kľúčové hodnoty. Tie vyplývajú vždy z partikulárneho *heartlandu* populistov, z ktorého abstrahujú formuláciu esenciálnych hodnôt. Vzhľadom k potenciálne veľkému množstvu *heartlandov* je populizmus zo svojej podstaty vnútorne nekompletný a veľmi flexibilný. Populisti sa objavujú pozdĺž celej škály politického spektra od rekreačných foriem cez ľavicové, pravicové a autoritatívne k libertariánskym, čo

poukazuje na istú ideologickú vyprázdnenosť¹⁰, ktorá ale na druhej strane umožňuje populizmu väčšiu flexibilitu.

- Populizmus sa objavuje ako symptóm krízovej situácie. Niektoré populistické hnutia sa objavili ako príznaky či dopady veľkých zmien či už v predrevolučnom Rusku alebo v Spojených štátoch po občianskej vojne. Populizmus dokáže získavať silný politický kapitál v momente, keď existuje v spoločnosti silný *zmysel* pre krízu. Je otázkou, nakoľko sa v konfrontácii s nárastom nacionalisticko-populistických hnutí v súčasnej Európe ocitajú európske demokracie v kríze spôsobenej napríklad korupciou či ekonomickými nerovnosťami v dôsledku globalizácie.
- Populistické hnutia sú konfrontované s paradoxom vlastnej politiky. Vzhľadom na kritiku establišmentu odmietajú prijímať ustálenú politickú formu. Skôr sa usilujú o nový štýl politiky, zdráhavo sa stavajú k inštitucionalizácii do štandardnej politickej strany, uprednostňujú formu hnutí, čo je však náročnejšie udržateľné v dlhodobom horizonte. Problém dlhodobej perspektívy konkrétneho populistického hnutia je komplikovaný tiež tým, že jeho ďalším typickým znakom je charizmatické vedenie. Tento fakt je mobilizujúci a efektívny z krátkodobého hľadiska, ale personalizované vedenie spôsobuje problémy pri odovzdávaní moci novému lídrovi. A hnutie je tiež programovo príliš stotožňované s imidžom svojho lídra. Zastrelenie **Pima Fortuyana** v Holandsku pred parlamentnými voľbami v roku 2002 (alebo neskôr aj tragická havária **Jörga Haidera** v Rakúsku) prezrádza veľkú závislosť týchto strán na charizmatickom vedení, nie však na straníckej štruktúre (Canovan, 2004, s. 242) či programovej orientácii.
- Populizmus má výrazné „chameleónske“ črty, t.j. je nestály a meniaci sa, inými slovami: populizmus je výrazným spôsobom kontextovo podmienený fenomén. Štúdium populizmu je determinované výskumom konkrétneho populistického hnutia, ktoré nielen že sa nechce označovať za populistické, ale tiež je obmedzené na konkrétny *heartland*. Populistov neznepokojuje, keď je *heartland* ohrozený, mobilizujú sa len vtedy, keď je ohrozený *ich heartland*.

¹⁰ Vyprázdnenosť nie v zmysle ničoty, ale prázdneho srdca („empty heart“) pripraveného k naplneniu (Taggart, 2003).

Je populizmus ideológia? Hľadanie definície ľudu

Kým u etablovaných ideológií, o ktorých bola reč v úvode, majú cieľové hodnoty jasnejšie obrysy a sú v teoretickej literatúre dostatočne reflektované, v prípade ideológie populizmu tomu tak nie je, ako upozornila **Margaret Canovan** už v roku 1984. V porovnaní s triedou či národom, ktoré predstavujú významné hodnoty pre socializmus a nacionalizmus, respektíve tradičný konzervatizmus, predstavuje pre populizmus kľúčová koncepcia ľudu (Stanley, 2008) na prvý pohľad zložitejší riešiteľný problém (Canovan, 1984). Existuje množstvo odbornej literatúry analyzujúcej pojmy národ, trieda či individuum, nie však pojem ľudu (Canovan, s. 1984). **Canovan** zároveň konštatuje ešte o dve desaťročia neskôr, že na rozdiel od pojmov sloboda, spravodlivosť a národ bolo pojem ľudu dosiaľ len čiastočne analyzované spoločenskými vedcami (Canovan, s. 2004).

ideológie → hlavná hodnota

environmentalizmus → životné prostredie

feminizmus → gender

konzervatizmus → tradície

liberalizmus → jedinec

multikulturalizmus → identita

nacionalizmus → národ

populizmus → **ľud**

socializmus → sociálna spravodlivosť

V ideológii populizmu predstavuje ľud privilegovaný subjekt v politike (Stanley, 2008, s.102). **Canovan** upozorňuje na skutočnosť, že tento pojem je definovaný v troch odlišných súvislostiach, a to ako:

- národná politická pospolitosť (národ)
- ako menej privilegovaná väčšina v kontraste s elitou (trieda)
- ako ľud vo všeobecnom poňatí, *ktokoľvek*, čo najvýstižnejšie zodpovedá pojmu týkajúceho sa populizmu *per se* (Canovan, 1984, s. 315).

Latinský výraz *populos* má tri základné významy: suverénny ľud, ľud ako národ a bežní ľudia (Canovan, 2004). Francúzsky výraz *peuple* sa však svojím významom úplne neprekrýva s nemeckým *Volk*. Zvrchovanosť ľudu tvorí v liberálno-demokratických režimoch primárny zdroj politickej autority a legitimacy. Otázka je, kto sú títo ľudia? Je možné ich chápať kozmopolitne ako všetkých dospelých jedincov OSN? Alebo je zvrchovanosť ľudu nutné definovať partikulárne v národných záujmoch, ako tomu nasvedčoval trend v dobe krízy a pádu komunistických režimov v Juhoslávii, Sovietskom zväze, ale aj v zjednocujúcom sa Nemecku (porov. Canovan, 2004)?

Ďalšia komplikácia vyplýva z toho, že v súlade s partikulárnymi *heartlandami* formulujú populisti vlastné vízie o ľude ako takom. Pre Ligu severu predstavuje ľud obyvateľov severného Talianska v kontraste s inými ľuďmi na juhu Talianska. Definícia ľudu tak získava jednoznačne regionálne konotácie s kultúrnymi a ekonomickými špecifikáciami. V prípadoch, kedy je ľud definovaný na základe krvi, kultúry a rasy, sa môže populizmus ľahko prejavovať rasistickými prvkami. Na Blízkom východe, v Afrike a Ázii je chápanie ľudu blízke ľavicovej a anti-kolonialistickej zameranej etnicite a náboženstvu, čo umožňuje anti-konzervatívnu integráciu členov rôznych tried – obchodníkov, štátnych úradníkov, náboženských obcí a národnej sily – do jednej koherentnej skupiny (Di Tella, 1997; Deiwiks, 2009). Perónizmus definoval ľud ako pracujúcu triedu v opozícii voči industrializmu, čo sa týka aj roľníkov v Rusku. Vývoj v posledných desaťročiach prispel k tomu, že i strany radikálnej pravej ako *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) a *Scheizerische Volkspartei* (SVP) boli schopné nalákať pracujúcu triedu rovnako ako francúzska Národná fronta (Deiwiks, 2009), pretože začali presadzovať prvky sociálneho štátu založeného na welfare šovinizme, teda na sociálnom vylúčení prisťahovalcov.

Populizmus, podobne ako nacionalizmus operuje s pojmom ľud iba vo vzťahu k referenčnej skupine – inému ľudu. V takej spoločnosti teda logicky hrozí týranie väčšiny (Deiwiks, 2009). Okrem toho populizmus neuznáva diverzitu v in-group ani out-group, čo paralyzuje demokratický étos založený na otvorenosti, konkurencii, pluralite spoločenských záujmov a rešpekte voči minoritám (Deiwiks, 2009).

Keďže je hlavná hodnota populizmu, ľud, veľmi ťažko definovateľná a má rôzne konotácie v závislosti na konkrétnych typoch populizmu, nebude jednoduché nájsť zhodu ani na definícii samotného populizmu.

Definícia populizmu

Ionescu a **Gellner** definovali populizmus ako ideológiu, ktorá sa objavuje „v rozdielnom historickom a geografickom kontexte ako výsledok špecifickej sociálnej situácie v spoločnostiach, v ktorých sociálne faktory stredú buď chýbali, alebo boli veľmi slabé“ (Gellner, Ionescu, [eds.] 1969), čo **Bruno Grancelli** zasadil do kontextu vývoja v Sovietskom zväze (Grancelli, 1995, s. 58).

Tento druh populizmu je možné chápať ako fenomén podľa politickej psychológie, ako politický smer privilegujúci ľud alebo neoddeliteľnú súčasť nacionalizmu, socializmu alebo agrárnej ideológie („peasantism“). **Gellner** a **Ionescu** sa síce vyhli jednoznačnej definícii populizmu, ale zdôraznili negativistické zameranie ako anti-fenomén (Gellner, Ionescu, [eds.] 1969, s.3; porov. Deiwiks, 2009, s.1).

Di Tella definuje populizmus ako „politické hnutie založené na mobilizovanom, nie však autonómne organizovanom, ľudovom sektore vedeného elitou pochádzajúcou zo stredných alebo vyšších vrstiev spoločnosti, a udržiavané v jednote vďaka charizmatickému a perzonalizovanému vzťahu medzi vládcom a ovládanými (Di Tella, 1997).“

Cas Mudde navrhol definovať populizmus ako „ideológiu, ktorá považuje spoločnosť rozdelenú na dve homogénne a antagonistické skupiny – ‚čistí ľudia‘ oproti ‚skorumpovanej elite‘, a ktorá sa ďalej snaží o to, aby sa politika stala výrazom volanté générale (obecnej vôle) ľudu“ (Mudde, 2004, s. 543).

Paul Taggart (1999, s. 34 - 51) hovorí v súvislosti s javmi posledných desaťročí o „novom populizme“, ktorý je možné definovať ako súbor hnutí, „skôr na pravici politického spektra, ktoré sa objavilo v mnohých zavedených liberálnych demokraciách, aby spochybňovalo existujúce strany a hlavný politický prúd“ (podľa Canovan, 2004, s. 242).

Populizmus ako ideológia

Podľa **Paula Taggarta** súčasný výskum populizmu vychádza z troch rozdielnych hľadísk:

- Výskum populizmu môže byť zameraný len na konkrétne prípady ako prípadové štúdie. Jedná sa o najrozšírenejší koncept (napr. Ionescu, Gellner [eds.] 1969).
- Populizmus nepredstavuje jednotnú silu a je preto vhodnejšie sa sústrediť na typológiu populizmu (Canovan, 1981).

- Existuje dostatočný počet charakteristických znakov k vytvoreniu jednotnej koncepcie pre populizmus ako ideológiu (Taggart, 2004, s. 273).

Existuje pomerne rozsiahly zoznam prípadových štúdií populizmu od konca 19. storočia a pre hľadanie odpovede na to, či je populizmus ideológiou, tu odpovede nenájdeme, ak týmto prístupom autori niektorých štúdií implicitne nenaznačujú, že takéto hľadanie je zbytočné.

Margaret Canovan nielen že rozčlenila populizmus len na sedem typológií (1981), ale odmietla populizmu priznať úlohu osobitej a plnohodnotnej ideológie aj vo svojich neskorších prácach (porov. Canovan, 1999, s. 3; Canovan, 2002, s. 30 - 38).

M. Canovan definuje populizmus ako „*vágny pojem, ktorý má presný význam v rade špecifických diskurzov, ale pokus o vytvorenie všeobecnej teórie je problematický*“ (Canovan, 1999, s. 3). Podľa **M. Canovan** populistické hnutia nemajú plnohodnotnú ideológiu z troch dôvodov:

- Populistické hnutia na rozdiel od socializmu a liberalizmu alebo konzervativizmu nedokážu sformulovať vlastné stanoviská k väčšine politických tém a ich rétorika obsahuje príliš málo intelektuálnych rozmerov.¹¹
- Populisti síce zaujímajú jasné stanoviská, ale neformulujú pozitívne vízie a sú „reaktívni“, teda väčšinou len reagujú na konkrétne udalosti namiesto toho, aby vytvárali autonómnu – napríklad preventívnu – koncepciu.
- Z vyššie uvedených argumentov vyplýva, že namiesto zbytočného výskumu konceptuálnej štruktúry typickej pre ideológiu, je nutné „*analyzovať populistické výroky ako charakteristický diskurz,*“ teda populizmus ako „*druh jazyka a rétoriky, konkrétny štýl zjednodušenia a priamočiarosti*“ (Canovan, 2002, s. 31 a 32).

Na druhej strane je populizmus často označovaný za ideológiu, i keď autori operujú s pojmom slabá („thin“) ideológia, pretože populizmu chýba vlastné programové ťažisko (Stanley, 2008). Populizmus nie je silnou („thick“)

¹¹ **Ralf Dahrendorf** v tejto súvislosti podotýka, že populizmus ignoruje komplexnosť demokracie výrazným zjednodušením tém („*receptom na silnejúci vplyv azylantov je uzatvorenie hraníc*“). Ak sa ale populizmus dostane do vlády, populisti podniknú nanajvýš niekoľko symbolických krokov (posilnia políciu, uvážnia ilegálnych utečencov), ale ocitnú sa „*bezradní tvárou v tvár komplexnosti*“ (Dahrendorf, 2003, s. 3). Tiež Hans-Georg Betz upozorňuje na to, že populistickým stranám chýba celková koncepcia alebo všeobecný ideologický projekt (Betz, 1994, s. 107).

ideológiou, chýba mu totiž zdieľaná história, programová a sociálna základňa, neexistuje žiadny zoznam základných publikácií populistov ani kalendár ich akcií. Ďalej neexistuje žiadna populistická internacionála, populistickí lídri sa spravidla netešia univerzálnej, ale skôr regionálnej alebo lokálnej príťažlivosti (Stanley, 2008). Podľa **Stanleyho** je základom ideológie populizmu ľud a to v štyroch rôznych, navzájom sa prelínajúcich variantoch:

- Ľud a elita ako dve homogénne jednotky analýzy.
- Antagonistické vzťahy medzi ľudom a elitou.
- Primárna hodnota ľudu ako antipólu elity.
- Idea ľudovej zvrchovanosti (Stanley, 2008, s.102).

S vyššie uvedeným zoznamom sa ďalej stotožňujú **Koen Abts** a **Stefan Rummens**, ktorí navyše ďalej rozvíjajú ideu zvrchovanosti ľudu, ktorá v populistickej ideológii znamená, po prvé, že vôľa ľudu je legitímna a jednota ľudu nedeliteľná¹² a po druhé, že moc by sa mala vrátiť do rúk ľudu a politika by mala byť vyjadrením *obecnej vôle* ľudu (Abts, Rummens, 2007, s. 408 a 409). Vyššie uvedený súhrn axiém zástancov populizmu ako slabej ideológie zapadá do vyššie zmienenej definície **Cas Muddeho** (porov. Mudde, 2004, s. 543).

Mudde presadzuje chápanie populizmu ako ideológie s obmedzeným definičným základom. Táto ideológia síce nedisponuje rovnakou „*intelektuálnou vyzretosťou a konzistenciou*“ ako socializmus alebo liberalizmus, ale „*disponuje obmedzenejším jadrom vzťahujúcim sa k úzko vymedzenej škále politických koncepcií*“ (Mudde, 2004, s. 544). Podporným argumentom pre populizmus ako ideológie s obmedzeným definičným základom je fakt, že môže byť jednoducho kombinovaný s mnohými ďalšími ideológiami, či už plne rozvinutými alebo takisto definovanými len obmedzeným množstvom charakteristických prvkov.

Aj **Mudde** sa stotožňuje s tým, že základom je ľud, od ktorého je odvodená identita elity (Mudde, 2004). Populizmus chápe skôr ako moralistický než pragmatický, reformistický než revolučný, dá sa spravidla pomerne jasne určiť, *proti čomu* než *pre čo* sú populistí. Populisti nie sú anti-demokratickí, nevystupujú proti podstate liberálnej demokracie alebo proti politickým stranám, ale proti existujúcim stranám. Populisti skôr založia novú stranu, ako by sa prejavovali v extrémistickej verzii anti-straníctva *per se*. A netaja sa dôverou k technokracii a expertom, ktorí by mohli politikov nahradiť (Mudde, 2004).

¹² Spoločnosť nie je chápaná ako heterogénne spoločenstvo sociálnych skupín a jedincov s rozdielnymi hodnotami, potrebami a názormi.

Mudde polemizuje s **Margaret Canovan**, že všetci populistickí *aktéri* sú primárne „reaktívni“, teda prevažne len reagujú na konkrétne politické javy pri absencii vlastnej politickej koncepcie a ako tieto tvrdenia ilustruje **Jörgom Haiderom** (FPÖ) a **Filipom Dewinterom** (VB). Pripúšťa, že *heartland* niektorých populistov je primárne „reaktívny“.¹³ Po druhé, **Mudde** odmieta jednoduchú kauzalitu, že nárast populizmu je reakciou na jestvujúcu sociálnu krízu. **Mudde** pripúšťa existenciu všeobecného populistického *heartlandu*, ktorý sa aktivizuje len za špecifických okolností, pokiaľ existuje v spoločnosti kombinácia dlhšie trvajúceho rozhorčenia s pretrvávajúcou politikou so sponchybnosťou „nášho životného štýlu“ a prítomnosťou atraktívneho populistického lídra (Mudde, 2004, s.5 47).

Jestvujúci *heartland* populizmu podporuje demokraciu, ale – v priamom protiklade s revolučnými požiadavkami roku 1968 – snaží sa o menšiu participáciu a lepšie vládnutie. *Heartland* súčasnosti zaujíma vládnutie, nie vláda a výstupy, nie vstupy. *Heartland* si želá skôr politikov, ktorí dobre konajú, namiesto politikov ochotných počúvať (Mudde, 2004). A nakoniec, **Mudde** odmieta tézu o prirodzenom antagonizme ľudu a elity. Ľud odmieta len typ reprezentácie realizovanej odcudzenými elitami, ktoré odmietajú reflektovať jeho prania a obavy (Mudde, 2004).

Záver

Ernesto Laclau prispel k diskusii o povahe populizmu konceptom hegemonie a politikou antagonizmu tried a sociálnych skupín a zmenou diskurzov. **Margaret Canovan** odmieta charakterizovať populizmus ako ideológiu s tým, že populizmus nie je možné chápať a skúmať inak ako v konkrétnych diskurzoch. **Canovan** zahájila debatu o najvýznamnejšej hodnote populizmu – ľude, keď upozornila na vágnosť a ambivalentnosť pojmu ľud. **Hans-Georg Betz** sa zastáva **Canovan** v prípade populistických politických strán na Západe, keď poukazuje na ich ideologickú bezzubosť.

Na druhej strane **Paul Taggart** obhajuje pozíciu populizmu v obecnej rovine ako ideológiu s pomocou šesťbodových spoločných znakov populizmu a koncepciu *heartlandu*, ktorú dosadzuje na miesto ľudu. **Taggartov heartland** ďalej rozvíja **Cas Mudde**, ktorý interpretuje populizmus rovnako ako ideológiu s obmedzeným súborom definičných znakov v kontraste s plne prepracovanými

¹³ *Heartland* Haidera a Berlusconiho (Mudde, 2004, s. 557).

ideológiami.¹⁴ **Cas Mudde** pre isté prípady síce akceptuje typológiu **Canovan**, najmä v prípade partikulárnych *heartlandov* populizmu, ale zastáva sa **Taggarta**, že je možné identifikovať populizmus ako slabo rozpracovanú ideológiu. **Mudde** posúva celú debatu nad rámec tohto textu. Téma, že populizmus je esenciálnou súčasťou *mainstreamovej* politiky Západu od 90. rokov 20. storočia by si zaslúžila ďalší rozbor rovnako ako jeho záver, že populizmus nie je proti reprezentácii, liberálnej demokracii a politickému pluralizmu *a priori*.

Literatúra:

- ABTS, K.– RUMMENS, S. 2007. *Populism versus Democracy*. *Political Studies*, 55, s. 405 - 424, 2007.
- BETZ, H. G., IMMERSALL, S. (eds.) 1998. *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martins Press, 1998.
- BETZ, H.-G. 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York, St
- Blackwellova encyklopédia politického myslenia, heslo populizmus. Brno: CDK, Proglas, Jota, 1995, s. 382 - 383.
- CANOVAN, M. 1984. 'People', Politicians and Populism. *Government and Opposition*, Vol. 19 (3), s.312-327, 1984.
- CANOVAN, M. 1999. Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47 (2), s. 2 - 16, 1999.
- CANOVAN, M. 2002. Taking Politics of the People: Populism as the Ideology of Democracy, s. 25 - 44. In: *Democracies and Populist Challenge*. Mény, Y., Surel, Y. New York: Palgrave, 2002.
- CANOVAN, M. 2004. Populism for political theorists? *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), s. 241 - 252, 2004.
- CANOVAN, M. 2004. Populism for political theorists? *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), 2004, s. 241 - 252, 2004.
- CANOVAN, M.. 1981. *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1981.

¹⁴ Je zaujímavé, že **Canovan** (2002) a **Mudde** (2004) dospeli k opačným záverom, že populizmus nie je, resp. je ideológiou, i keď pre svoje argumenty obaja čerpali z koncepcie ideológie prezentovanej **Michaelom Freedomom** (1998): Is Nationalism a Distinct Ideology? *Political Studies*, 46:4 (1998).

- DAHRENDORF, Ralf. 2003. Acht Anmerkungen zum Populismus. Dostupné na internete: Eurozine, s.1-6. [www. Eurozine.com](http://www.Eurozine.com). Pôvodne in: *Transit Europäische Revue*, 25, 2003.
- DEIWIKS, Ch. 2009. Populism. *Living Reviews in Democracy*, 1. Center for Comparative and International Studies, ETH Zurich and University of Zurich, s. 1 - 9, 2009.
- DI TELLA, T. 1997. Populism into the Twenty-first Century. *Government and Opposition*, 32 (2), s. 187 – 200, 1997
- GRANCELLI, B. (ed.): Social change and modernization: lessons from Eastern Europe. Berlin New York: De Gruyter, 1995.
- IONESCU, G., GELLNER, E. [eds.] 1969. *Populism – Its Meanings and National Characteristics*. New York: Macmillan, 1969.
- LACLAU, E. 1979. *Politics and Ideology in Marxist Theory*. London: Verso, 1979.
- MAIR, P. 2000. Partyless Democracy and the „Paradox“ of New Labour. In *New Left Review*, 2, s. 21 - 35, 2000.
- MAIR, P. 2002. Populist Democracy vs Party Democracy, s. 81 - 96. In *Democracies and the Populist*. Mény, Y., Surel, Y. New York: Palgrave, 2002. Martin's Press, 1994.
- MCKENNA, G. (ed.) 1974. *American Populism*. New York: Capricorn Books, 1974.
- MÉNY, Y., SUREL, Y. 2002. *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave, 2002.
- MILLER, D. 1998. Political philosophy. In: E. Craig (ed.) *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge. Dostupné na internete: <http://www.rep.routledge.com/com/article/S099>.
- MUDDE, C. 2004. The Populist Zeigeist. *Government and Opposition*, 39 (4), s. 541 - 563, 2004.
- STANLEY, B. 2008. The Thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13 (1), s. 95 - 110, 2008.
- TAGGART, P. 1995. New Populist Parties in Western Europe. *West European Politics*, 18 (1),s. 34 - 51.
- TAGGART, P. 2003. The Poppulist Turn in Politics of the New Europe, 8th Biannual International Conference of the European Union Studies Association conference, Nashville 27-9 March, 2003, s. 1 - 20. Dostupné na internete: <http://aei.pitt.edu/2962/1/165.pdf>.

TAGGART, P. 2004. Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), s. 269 - 288, 2004.

To define populism 1968. *Government and Opposition*, Vol. 3, Issue 2, April 1968, s. 137 –179.